

Zarządzanie finansami w aspekcie klauzuli obejścia prawa podatkowego

Marcin Stępień*

Streszczenie: *Cel* – Celem opracowania jest ukazanie zarysu konsekwencji problemów praktycznych ponownego wprowadzenia klauzuli obejścia prawa podatkowego do prawa podatkowego. Problem nabiera istotnego znaczenia w aspekcie zarządzania podatkami w przedsiębiorstwie. Jest on zwłaszcza istotny w odniesieniu do spółek komandytowo-akcyjnych, które zostały objęte zakresem podmiotowym podatku dochodowego od osób prawnych. *Metodologia badania* – W artykule zawarto monograficzną metodologię badania, wykorzystując informacje w formie jakościowo-opisowej. Poddano metodzie analizy i konstrukcji logicznej piśmiennictwo istniejące w zakresie badanego zagadnienia. *Wynik* – Wynikiem badań jest analiza stanu prawnego w zakresie badanego zagadnienia, z określeniem parametrów wspomagających praktyczne rozwiązania. *Oryginalność/Wartość* – Jednym z elementów szeroko rozumianego otoczenia ekonomicznego jest otoczenie fiskalne. Prawo podatkowe, służąc głównie celom fiskalnym państwa, realizuje jedną z podstawowych funkcji systemu podatkowego, do których należy funkcja fiskalna. Pozostawia jednak jednostkom gospodarczym możliwości wyboru, poczynając od formy organizacyjno-prawnej podmiotu, na szczegółowych obowiązkach podatkowych kończąc. Wybór ten nazywany jest w literaturze przedmiotu polityką podatkową, względnie zarządzaniem podatkami. Ministerstwo Finansów forsuje powrót do polskiego prawa podatkowego tzw. klauzuli obejścia prawa podatkowego. W aspekcie zarządzania jednym z kluczowych obszarów funkcjonowania przedsiębiorstwa jest otoczenie fiskalne. Wydaje się zasadna analiza wybranych zagadnień proponowanych zmian, zarówno w aspekcie funkcji fiskalnej systemu podatkowego, jak również w odniesieniu do ekonomicznych skutków tych zmian dla podmiotów gospodarczych.

Słowa kluczowe: zarządzanie podatkami, polityka podatkowa

Wprowadzenie

Podmioty gospodarcze działają w obecnych uwarunkowaniach ekonomiczno-gospodarczych w turbulentnym otoczeniu. Istotnym elementem otoczenia przedsiębiorstwa jest otoczenie fiskalne, które również ulega zmianom i przeobrażeniom, dostosowując się do zmiennej rzeczywistości gospodarczej. System podatkowy musi realizować jedną z podstawowych swoich funkcji, do których należy funkcja fiskalna. Przedsiębiorstwa funkcjonując w otoczeniu fiskalnym, podejmują działania zmierzające do efektywnego zarządzania podatkami. Zarządzanie podatkami można zdefiniować na dwa sposoby. W szerszym znaczeniu jest to uwzględnianie skutków podatkowych w planowaniu gospodarczym. W węższym znaczeniu zarządzanie podatkami może odnosić się do danego przedsięwzięcia lub stanowić element stałego monitoringu bieżącej działalności przedsiębiorstwa. Prawo podatkowe pozwala na realizację zarządzania podatkami przez przedsiębiorstwo, wyznaczając ramy i normy moż-

* dr Marcin Stępień, Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania ul. Armii Krajowej 19B, 42-200 Częstochowa, e-mail: mstepien@zim.pcz.czest.pl

liwej polityki podatkowej. W praktyce zakres i normy zarządzania podatkami nie są skwantyfikowane. Jest to przyczyną powstania istotnego ryzyka podatkowego, na które narażeni są uczestnicy życia gospodarczego. Ponowne wprowadzenie do prawa podatkowego klauzuli obejścia prawa podatkowego ma zapobiegać działaniom przedsiębiorców skierowanym wyłącznie na osiągnięcie korzyści podatkowej oraz wyznaczać ramy możliwej optymalizacji podatkowej.

1. Wybrane elementy zarządzania finansami w aspekcie budowy strategii podatkowej przedsiębiorstwa

Podatki stanowią jeden z podstawowych elementów otoczenia fiskalnego przedsiębiorstwa. Zarządzanie podatkami nie obejmuje wyłącznie kwestii związanych z ustalaniem wysokości należnego podatku. Powinno uwzględniać różne elementy, w tym skutki oddziaływania na formę funkcjonowania przedsiębiorstwa, na wysokość płaconych podatków, na wysokość ryzyka podatkowego, a także w szerokim znaczeniu zarządzania przedsiębiorstwem – na płynność finansową i sytuację majątkowo-finansową przedsiębiorstwa. W szerokim aspekcie budowanie strategii podatkowych przedsiębiorstwa jest immanentnie związane z zarządzaniem finansami przedsiębiorstwa. Analiza badań prowadzonych w dziedzinie finansów w krajach rozwiniętych pozwala na wyodrębnienie kilku podstawowych działów, które dotyczą zarządzania finansami. Działami tymi są:

1. Otoczenie prawne i finansowe.
2. Analiza informacji finansowych o spółce.
3. Ocena projektów inwestycyjnych.
4. Analiza papierów wartościowych.
5. Teoria portfela i zarządzanie portfelem.
6. Instrumenty pochodne.
7. Długoterminowe decyzje finansowe spółki.
8. Krótkoterminowe decyzje finansowe spółki (Jajuga K., Jajuga T. 1997: 15).

Uszczegóławiając powyższy podział, można wskazać na następujące uwarunkowania zewnętrzne, które decydują o sposobie finansowania przedsiębiorstwa. Są to: koniunktura gospodarcza, inflacja, polityka fiskalna, polityka monetarna, interwencjonizm państwowy (Bień 1996: 19), kursy walut, polityka celna, dotacje rządowe, dotacje unijne, a także skłonność podmiotu do korzystania ze źródeł finansowania zewnętrznego.

Patrząc na podmiot gospodarczy z punktu widzenia kapitałów, ich struktury, oraz sposobów finansowania majątku przedsiębiorstwa, należy stwierdzić, iż nie istnieje w rzeczywistości gospodarczej jeden model finansowania aktywów jednostki gospodarczej.

Otoczenie fiskalne przedsiębiorstw, którego elementem są strategie podatkowe budowane przez przedsiębiorstwa, stanowi jeden z kluczowych działów zarządzania finansami. Z uwagi na skomplikowanie i zmienność przepisów podatkowych właściwe rozpoznanie skutków podatkowych w aspekcie zarządzania finansami nie zawsze jest zadaniem prostym i łączy się często z ryzykiem podatkowym. Właściwe rozpoznanie konkretnych regulacji prawnych w odniesieniu do podejmowanych decyzji winno kształtować zarządzanie otoczeniem fiskalnym, co w szerszej perspektywie wpływa na zarządzanie finansami przedsiębiorstwa.

Efektywne zarządzanie otoczeniem fiskalnym powinno być procesem ciągłym prowadzonym z uwzględnieniem koniunktury, planów rozwojowych i przede wszystkim zmian przepisów podatkowych.

Największy wpływ na efektywność planowania podatkowego mają następujące cechy:

- stałość zarządzania podatkami,
- przepływ wiedzy o podejmowanych i planowanych czynnościach pomiędzy osobami odpowiedzialnymi za zarządzanie a różnymi komórkami organizacyjnymi przedsiębiorstwa,
- stałe monitorowanie zmian przepisów i tendencji orzeczniczych,
- wzięcie pod uwagę wszystkich elementów, tj. nie tylko wysokości przychodów, kosztów i podatku, ale również momentów ich osiągania, terminów płatności, kosztów eliminacji ryzyka, kosztów sporu, łącznie z uwzględnieniem wpływu na płynność finansową przedsiębiorstwa (*Świadomy podatnik* 2014).

Planowanie podatkowe w wąskim, klasycznym znaczeniu polega na prowadzeniu interesów majątkowych w sposób umożliwiający wykorzystanie dozwolonych prawnie możliwości minimalizacji obciążenia podatkowego (*tax planning/structuring*).

Kluczowym czynnikiem w planowaniu jest wiedza z zakresu przepisów podatkowych. Jeżeli planowanie ma na celu minimalizację obciążeń podatkowych (optymalizację), jeszcze bardziej zyskuje na znaczeniu znajomość związków zachodzących pomiędzy zdarzeniami gospodarczymi a przepisami podatkowymi. W nauce prawa podatkowego, w praktyce orzeczniczej organów podatkowych i sądów administracyjnych od lat toczy się debata na temat legalności planowania podatkowego prowadzącego do zmniejszenia obciążeń podatkowych.

Legalne planowanie podatkowe jest dopuszczalne, a nawet w pewnych wypadkach pożądaną przez prawo. Co więcej, brak racjonalnego działania w zakresie podatków może spowodować ujemną ocenę działalności menedżera, a w skrajnych wypadkach nawet uznanie, że działał na szkodę spółki.

W wyroku NSA z 10 lipca 1996 r. (SA/Ka 1244/95, „Monitor Podatkowy” 1997/8, s. 239–243) stwierdzono, że żaden przepis prawa podatkowego ani orzecznictwo, ani też doktryna prawa nie zabraniają podatnikowi wyboru takiego rozwiązania, zgodnego z prawem i rzeczywistością, które byłoby dla niego – przy podejmowaniu decyzji gospodarczych – bardziej korzystne na gruncie prawa podatkowego. Wybór drogi najłagodniej opodatkowanej jest wolnym wyborem każdego podatnika i nie może podlegać kontroli organów podatkowych.

W wyroku WSA w Warszawie z 30 marca 2004 r. (III SA/Wa 1195/05, LEX nr 181010) stwierdzono, że jeżeli obowiązujący porządek prawny stwarza podatnikowi możliwość wyboru kilku legalnych konstrukcji do osiągnięcia zamierzonego celu gospodarczego, z których każda będzie miała inny wymiar podatkowy, to wybór najkorzystniejszego rozwiązania nie może być traktowany jako obejście prawa. Z żadnej normy prawnej nie można bowiem wyprowadzić zasady nakładającej na podatnika obowiązek działania dla powstania zobowiązania podatkowego w najwyższej możliwej wysokości.

Sądy wydały niestety wiele orzeczeń przeciwnej treści, odwołujących się do wątpliwej prawnie zasady konieczności płacenia podatków w tzw. należytej wysokości, rozumianej jako powinność płacenia podatków w wysokości subiektywnie odpowiadającej fiskusowi. Wyroki tego rodzaju zapadają też w ostatnim czasie. Taka linia orzecznicza stanowi oczywiście źródło ryzyka podatkowego.

Planowanie podatkowe powinno być ściśle powiązane z oczekiwaniami podatnika, a tym samym rozpoczynać się od ich zdefiniowania. Prawidłowe planowanie podatkowe to takie, które odpowiada oczekiwaniom konkretnego podmiotu, a nie takie, które daje najwyższe oszczędności podatkowe.

Wybór formy opodatkowania, sposobu opodatkowania czy momentu powstania obowiązku podatkowego jest niezbędny dla sprawnego funkcjonowania przedsiębiorstwa i osiągnięcia jego celów w zakresie polityki podatkowej.

W myśl zarządzania podatkami oznacza to zgodne z prawem działania zmierzające do minimalizowania kwot płaconych podatków. Można doprowadzić do tego poprzez odpowiednie stosowanie funkcji zarządzania: organizowanie, motywowanie i kontrolę, które pozwalają na osiągnięcie korzyści podatkowych (poprzez sterowanie procesami zakupu i sprzedaży) oraz oszczędności podatkowych (poprzez zakup składników rzeczowych) (Poszwa 2007: 1).

Ze względu na złożoność prawa podatkowego i mnogość obciążeń fiskalnych identyfikacja otoczenia podatkowego jest problemem złożonym. Nakłada się na to niejednolita wykładnia przepisów prawa podatkowego, w otoczeniu gospodarczym wymuszającym szybkie decyzje dotyczące gospodarowania zasobami podmiotu, co w znacznym stopniu czyni z polityki podatkowej działanie ryzykowne, wieloaspektowe i złożone. Otoczenie podatkowe podmiotów gospodarczych stanowi zatem wybór form prowadzenia działalności gospodarczej, opodatkowania dochodu (Poszwa 2007: 6), sposobu jego ustalania, wraz z wyborem momentu powstania obowiązku podatkowego, między innymi w podatku od towarów i usług.

2. Wybrane cechy klauzuli obejścia prawa podatkowego

Klauzula obejścia prawa podatkowego została wprowadzona do polskiego prawa podatkowego od 2013 roku. Pozwalała ona, by organy podatkowe i organy kontroli skarbowej, rozstrzygając sprawy podatkowe, pomijały skutki podatkowe czynności prawnych, jeżeli udowodniłyby, że z dokonania tych czynności nie można było oczekiwać innych istotnych korzyści niż wynikające z obniżenia wysokości zobowiązania podatkowego, zwiększenia straty, podwyższenia nadpłaty lub zwrotu podatku. Stanowiła dalej, iż jeżeli strony, dokonując czynności prawnej, o której mowa powyżej, osiągnęłyby zamierzony rezultat gospodarczy, dla którego odpowiednia byłaby inna czynność prawna lub czynności prawne, skutki podatkowe wywodzone byłyby z tej innej czynności prawnej lub czynności prawnych (Ustawa z dnia 12 września 2002 r.: art. 1). Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 11 maja 2004 r. (sygn. K 4/03) orzekł, że art. 24b § 1 (klauzula obejścia prawa podatkowego) Ordynacji podatkowej jest niezgodny z art. 2 w związku z art. 217 Konstytucji. TK stwierdził, że zawarta w art. 24b § 1 ustawy – Ordynacja podatkowa klauzula generalna dotycząca obejścia prawa podatkowego nie spełnia konstytucyjnych standardów przyzwoitej legislacji, a w konsekwencji narusza podstawowe elementy kształtujące treść zasady zaufania do państwa i stanowionego prawa (art. 2 Konstytucji) i nie realizuje wymogu należytego ustalenia ustawowo określonych elementów zobowiązań podatkowych.

Klauzula obejścia prawa podatkowego doczekała się, do momentu uchylecia, trzynastu wyroków Naczelnego Sądu Administracyjnego, który wskazywał na odniesienie reguły obejścia prawa podatkowego do konkretnych zdarzeń gospodarczych.

Zdaniem Ministerstwa Finansów, wyrażonym w założeniach do projektu ustawy o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw, negatywne zjawisko „unikania opodatkowania” istnieje w każdym kraju o gospodarce rynkowej. Najczęściej realizuje się przez konstruowanie sztucznych i nadmiernie zawiłych konstrukcji prawnych, które na przykład dzielą gospodarczo jednorodne zdarzenie na etapy, aby wytworzyć wrażenie istnienia wielu odrębnych zdarzeń, czy też zawierają elementy wzajemnie się znoszące.

Celem unikania opodatkowania jest nadużywanie preferencji podatkowych, nadużywanie umów międzynarodowych, wykorzystywanie „rajów podatkowych” i uzyskiwanie przez to korzyści finansowej. Normy ogólne przeciwdziałające unikaniu opodatkowania znajdują się w systemach prawnych wielu z tych krajów, w tym takich, które mają zbliżone do polskiego systemy prawne. Generalnie istnienie i stosowanie klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania jest akceptowane przez orzecznictwo sądowe i doktrynę (*Założenia projektu ustawy...* 2014).

Wedle stanowiska Ministerstwa Finansów wprowadzenie klauzuli obejścia prawa w Polsce stanowi naturalne następstwo globalnego trendu walki z agresywnym planowaniem podatkowym. Opublikowany dokument wymienia 23 kraje, w których funkcjonują ustawowe klauzule przeciwko unikaniu opodatkowania. Ministerstwo Finansów dodatkowo powołało się na Zalecenia Komisji Europejskiej z dnia 6 grudnia 2012 r. w sprawie agresywnego planowania podatkowego [C(2012)8806], w których Komisja zaleciła wprowadzenie do ustawodawstwa państw członkowskich klauzuli w brzmieniu sugerowanym przez Komisję. Jak wyjaśniło Ministerstwo Finansów, celem najistotniejszym wprowadzenia klauzuli powinna być prewencja:

- klauzula ma zapobiegać działaniom podatników skierowanym na osiągnięcie korzyści podatkowej;
- wprowadzenie klauzuli ma także prowadzić do uporządkowania prawa podatkowego, wyznaczając poprzez swoją treść i praktykę stosowania granice dopuszczalnej optymalizacji podatkowej;
- klauzula ma też porządkować relacje między prawem cywilnym i podatkowym, podkreślając tu autonomię prawa podatkowego względem np. kodeksu spółek handlowych czy kodeksu cywilnego.

W oparciu o analizę klauzul funkcjonujących na świecie można wyszczególnić zestaw elementów, które powinna zawierać klauzula w celu zapewnienia jej skutecznego działania:

- **pewność prawa** – klauzula powinna mieć jasno zdefiniowany cel ugruntowany w obowiązujących przepisach prawa;
- **szerokie wsparcie merytoryczne i konsultacje** – podatnicy powinni mieć dostęp do bogactwa użytecznych informacji, których zastosowanie powinno być możliwe bez wątpliwości, do których rozwiania konieczna będzie zewnętrzna konsultacja;
- **sprawiedliwość i skuteczność procedury** – klauzula powinna być stosowana w sposób przejrzysty, niezależny i obiektywny, w oparciu o dokumentację, która będzie mogła zostać poddana ocenie przez sąd;
- **oparcie na materiale dowodowym** – decyzja o tym, czy podatnik podjął kroki w celu osiągnięcia niedozwolonej korzyści podatkowej, powinna być podejmowana w oparciu o zebrany materiał dowodowy, a nie arbitralną ocenę organu podatkowego;
- **niezależny panel ekspertów** – stosowanie klauzuli powinno być wspomagane przez niezależny panel ekspertów, który wspiera organy podatkowe i dąży do zapewnienia jednolitości zasad stosowania klauzuli,
- **ograniczenie nadużycia** – klauzula powinna zawierać zapis, zgodnie z którym stosowanie klauzuli będzie ograniczone do schematów skierowanych na nadużycie przepisów prawa podatkowego;
- **określenie bezpiecznych sfer prawa podatkowego** – ustawodawca powinien określić okoliczności, do których klauzula nie ma zastosowania, umożliwiając racjonalne planowanie podatkowe;

- **wprowadzenie mechanizmów zabezpieczających** – powinna istnieć procedura umożliwiająca podatnikowi zabezpieczenie się przed zastosowaniem klauzuli poprzez otrzymanie zgody, opinii lub interpretacji organów podatkowych, która będzie go chronić i będzie dla organów wiążąca (*Powrót klauzuli...* 2014).

Wskazane powyżej elementy będą zapewne przedmiotem dyskusji w fazie prac legislacyjnych nad konkretnym brzmieniem przepisów wprowadzających (nową) klauzulę obejścia prawa podatkowego.

Uwagi końcowe

Klauzula obejścia prawa podatkowego ma być obszarem, w którym będą mogły poruszać się przedsiębiorstwa, zarządzając otoczeniem fiskalnym. Klauzula obejścia prawa podatkowego winna jednak uwzględniać dotychczasowe doświadczenia zarówno z systemu podatkowego Polski, jak i innych krajów stosujących klauzulę, by stanowić użyteczne narzędzie dla organów podatkowych w zakresie likwidacji luk w polskim systemie podatkowym, stanowiącym zarazem narzędzie poprawy konkurencyjności poprzez eliminację nieuczciwych podatników. Wykorzystanie doświadczeń winno być również elementem stworzenia klauzuli, która pozwoli uniknąć dodatkowego ryzyka podatkowego, stanowiąc skuteczne narzędzie kształtowania polityki podatkowej przedsiębiorstwa.

Literatura

- Bień W. (1996), *Zarządzanie finansami przedsiębiorstwa*, Difin, Warszawa.
- Jajuga K., Jajuga T. (1997), *Inwestycje, instrumenty finansowe, ryzyko finansowe, inżynieria finansowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Poszwa M. (2007), *Zarządzanie podatkami w małej i średniej firmie*, C.H. Beck, Warszawa.
- Powrót klauzuli obejścia prawa podatkowego*, <http://konfederacijalewian.pl/opinie/aktualnosci/2013/7/RAPORT.pdf> (30.04.2014).
- Świadomy podatnik*, <http://www.radapodatkowa.pl/upload/File/LewiatanprzewodnikSwiadomypodatnikwww.pdf> (30.04.2014).
- Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz o zmianie niektórych innych ustaw, DzU 2002, nr 169, poz. 1387, art. 1.
- Założenia projektu ustawy o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw*, <http://legislacja.rcl.gov.pl/docs/1/161550/161582/161583/dokument106511.pdf> (30.04.2014).

FINANCIAL MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF THE TAX AVOIDANCE CLAUSE

Abstract: *Purpose* – The aim of this paper is to present an outline of what consequences result from the practical problems of re-implementation of tax avoidance clause into the tax law. The problem becomes more substantial in the context of tax management in an enterprise. The issue in question is worthwhile analysing with reference to partnerships limited by shares, which have been placed within the subjective scope of corporate income tax. *Design/Methodology/approach* – The article is based upon monographic research methodology, using information in a qualitative and descriptive manner. The available literature regarding the issue under discussion has undergone thorough analysis with respect to its logical construction. *Findings* – The result of the research is a resolution of legal status in the area of investigated problem, with identification of parameters helping practical solutions. *Originality/value* – The fiscal environment is one of the constituents of the economic environment in a broad sense. Tax law, serving mainly state's fiscal purposes, fulfills one of the most fundamen-

tal functions of the fiscal system, i.e. the fiscal function. However, it leaves room for business entities to choose between the organisational and legal form of an entity, and the specific tax obligations. The specialised literature on the subject refers to this type of selection as the fiscal policy or tax management. The Ministry of Finance is lobbying the return to the Polish fiscal law, specifically to the tax avoidance clause. The fiscal environment constitutes one of the key areas in the functioning of an enterprise from the management perspective. It seems to be of the essence to analyse selected aspects of the proposed changes both as far as the fiscal function of the tax system, and with respect to the economic consequences of the changes in question for business entities.

Keywords: tax management, tax policy

Cytowanie

Stępień M. (2014), *Zarządzanie finansami w aspekcie klauzuli obejścia prawa podatkowego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 818, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 68, Szczecin, s. 17–23; www.wneiz.pl/frfu.

